

Δ'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΣΑΜΟΝ

(13 ΙΟΥΛ. — 11 ΑΥΓ. 1964)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν τῇ ἐντολῇ τῆς Συγκλήτου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πραγματοποιουμένων ἐρευνητικῶν ἀποστολῶν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου ἐιργάσθην κατὰ τὸ θέρος τοῦ παρελθόντος ἔτους 1964 εἰς τὴν νῆσον Σάμον. Λόγῳ τοῦ περιορισμένου χρόνου τοῦ ἑνὸς μηνὸς ἐνετόπισα κατ' ἀνάγκην τὴν ἔρευνάν μου εἰς τέσσαρα μόνον χωρία, ἧτοι τὸ *Πυθαγόρειον* (πρῶν *Τηγάνι*), τὴν *Χώραν*, τοὺς *Μυτιληνοὺς* καὶ τὸ *Παλαιόκαστρον*, ἅτινα καλύπτουν τὴν πλησιέστερον πρὸς τὴν ἑναντι Μικρὰν Ἀσίαν παρὰ τὸν καλούμενον ἑξασταδίων πορθμὸν περιοχὴν τῆς νήσου.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὴν νῆσον καθίστατο τοσοῦτω μᾶλλον σκόπιμος, ὅσῳ δὲν ὑπῆρχεν ἐξ αὐτῆς λαογραφικὸν ὕλικόν ἐν τῷ Λαογραφικῷ Ἀρχεῖῳ. Πλουσίαν σχετικῶς ὕλην εὗρισκει τις δημοσιευμένην εἰς ἑξακόσιας περίπου σελίδας τοῦ πέμπτου τόμου τοῦ ἔργου τοῦ Ἑπαμειν. Σταματιάδου¹ ἥτις ὁμῶς, ὥς φαίνεται, ἀφορᾷ εἰς ὁλόκληρον τὴν νῆσον, διότι ἐλλείπει εἰδικότερα μνηεῖα ὑπὸ τοῦ συγγρ. τῶν χωρίων ἐξ ὧν λαμβάνει τὸ παρ' αὐτοῦ δημοσιευόμενον ὕλικόν. Λαογραφικὴ ὕλη εὗρσκεται ἔτι ἐγκατεσπαρμένη εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ν. Ζαφειρίου ἐκδιδόμενον Ἀρχεῖον Σάμου².

Ἐκ τῶν χωρίων εἰς τὰ ὁποῖα διεξήχθη ἡ ἐν λόγῳ ἔρευνα τὸ Πυθαγόρειον ἦτο παλαιότερον ἀκμάζουσα ἐμπορικῶς κωμόπολις. Οἱ κάτοικοι, ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ναυτιλίαν, ἐξετέλουν εὐρὺ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον οὐχὶ μόνον ἐντὸς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ γενικώτερον πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου βρεχομένας χώρας.

Πυκνοτάτῃ ἦτο ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Μικρασιατικῶν ἰδίᾳ ἀκτῶν, ἔνθα πρὸ τῆς ἐκεῖθεν ἐκρίζωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τὸ 1922 ὑπῆρχον συμπαγεῖς Ἑλληνικοὶ πληθυσμοί.

Τὸ Πυθαγόρειον ἀπετέλει ἔτι σπουδαιότατον ἀλιευτικὸν κέντρον. Σήμερον εὗρσκεται ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐν μεγίστῃ παρακμῇ συντελεσάσης πρὸς

¹ Σαμιακά, τόμ. 5, ἐν Σάμῳ 1887, σ. 23 - 612.

² Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 1 - 6 (1946 - 1962).

τοῖς ἄλλοις καὶ τῆς προσφάτου ἀπαγορεύσεως τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν νὰ ἀλιεύουν οἱ Ἕλληνες παρὰ τὰ Μικρασιατικά παράλια, ἔνθα ὑπάρχει ἀφθονία ἀλιευμάτων.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωρίου εἶναι ποικίλης προελεύσεως. Ἀποτελεῖται ἐκ κατοίκων ἐγκατεστημένων ἐνταῦθα ἐξ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου¹ ἢ προσφύγων ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θυμάτων τῆς κατὰ τὸ 1922 ἐθνικῆς καταστροφῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν λαμβάνει τις παρὰ τῶν κατοίκων, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ἐρωτήσῃ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. «*Ἐδῶ οἱ Τηγανιώτες δὲν ἔχ'νε παππούς*», λέγουν, ὅπερ σημαίνει ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπήλυδες.

Οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν ἐρευνηθέντων χωρίων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοί. Ἀσχολοῦνται κυρίως εἰς τὴν καλλιέργειαν καπνοῦ καὶ δημητριακῶν. Ἡ ἐγγὺς Χώρα ἦτο παλαιότερον πρωτεύουσα τῆς νήσου. Μετὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Βαθέος, τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας, καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς μεταφορὰν τῶν ἐναπομεινασῶν δικαστικῶν, ἀστυνομικῶν κ.ἄ. ἀρχῶν εἰς τὸ Πυθαγόρειον, ἔχει περιπέσει εἰς μαρασμόν. Οἱ Μυτιληνοὶ ἀπετέλουν πρὸ ὀλίγων ἀποβλήτων μεγάλην ἐξ ἑπτὰ περίπου χιλιάδων κατοίκων κωμόπολιν μὲ ἀγροτικὸν καὶ γεωργικὸν χαρακτῆρα. Σήμερον τὸ ἡμῖς περιῖπου τῶν κατοίκων αὐτῶν ἔχει μετακινηθῆαι κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Πλησιέστερα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν Βαθὺ εὐρίσκεται τὴ μικρὸν χωρίον Παλαιόκαστρον, διὸ καὶ ἐπικοινωνία τῶν κατοίκων αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀστικόν τοῦτο κέντρον εἶναι πυκνοτάτη.

Ἡ συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν ὡς ἄνω χωρίων λαογραφικὴ ὕλη, ἣτις καλύπτει τὰς πλείστας τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, κατεγράφη εἰς 418 σελίδας τετραδίου, σχήματος 8^{ου} μεγάλου, καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ὑπ' αὐτῆς ἀρ. 2891. Αὕτη περιλαμβάνει: παροιμίας 72, πολύστιχα ἄσματα 165, δίστιχα 42, ρίμας 3, παραδόσεις 49, ἐπιδάς 27, παραμῦθια καὶ συναφεῖς διηγήσεις 6, εὐτραπέλους διηγήσεις 14, αἰνίγματα 80, παίγνια 9, ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν, δημῶδη ἱατρικὴν, μαγικὰς καὶ δεισιδαίμονας συνηθείας καὶ ἐνεργείας, λατρευτικὰ ἔθιμα, μαντικὴν, εἰδήσεις ἐκ τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ καὶ τοῦ ἀλιευτικοῦ βίου, δημῶδη μετεωρολογίαν, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς βιοτεχνίας, τῆς οἰκίας, τῶν μουσικῶν ὁργάνων κλπ. Ἐξ ἄλλου

¹ Ἀλλὰ καὶ οὗτοι δὲν εἶναι ἐντόπιοι. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ Σάμος ὑπέστη παντελῆ σχεδὸν ἐρήμωσιν κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα καταστᾶσα φωλεὰ πειρατῶν. Τὸ 1475 οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἐγκαθίστανται εἰς Χίον. Ὁ ἀνασυννοικισμὸς αὐτῆς ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰῶνος. Κατὰ τὰς παραδόσεις οἱ νέοι κάτοικοι προῆλθον ἐκ Χίου, Πάτμου, Βουρλών, Μυτιλήνης, Πελοποννήσου, Νάξου, Ρόδου, Κύπρου, Κρήτης, Εὐβοίας κλπ. (Ἴδὲ σχετικῶς Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμ. Β1, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 106 - 109).

ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου τύπου Butoba, λειτουργοῦντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἠχογράφησα 79 μελωδίας δημοδῶν ᾠμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν¹.

Γενικῶς ἐπισκοποῦντες τὴν ὥς ἄνω συλλεχθεῖσαν ὕλην παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἔχουν τοπικῶς ἀποχρωματισθῇ, τοῦτο δ' ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν λαβοῦσαν χώραν παλαιότεραν ἐρήμωσιν τῆς νήσου, ἣτις διέκοψε τὴν ἀπὸ μακροῦ ὑπάρχουσαν παράδοσιν². Κατωτέρω προβαίνομεν εἰς εἰδικωτέρας τινὰς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ὕλικου τούτου.

Τὰ καταγραφέντα ᾄσματα, ἀποτελοῦντα σπουδαῖον μέρος τῆς συλλογῆς, εἶναι ποικίλων κατηγοριῶν, ἥτοι ἀκριτικά, παραλογαί, λατρευτικά, ἔρωτικά, γαμήλια κ.ἄ. Πολλὰ τούτων, ἰδίᾳ ἐν Πυθαγορείῳ, κατέγραψα ἐκ προσφύγων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας πληροφορητῶν, οἵτινες ἤδον ταῦτα ἐν τῇ προτέρῳ πατρίδι αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ ᾄσματα κατέγραψα ἐκ Σαμίων, ἅτινα εἶχον ἐνίστε ἐκμάθει, ἰδίᾳ οἱ ἄνδρες, ἐκ προσφύγων ἢ κατὰ τὰ ταξίδια τῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Τὰ ᾄσματα ταῦτα μετεφέρθησαν ἀσφαλῶς ἐνταῦθα καὶ κατέστησαν κτῆμα καὶ πολλῶν ἄλλων ἐντοπίων. Ἐξ ὅσων πληροφοριῶν κατωρθώσα νὰ συλλέξω, τὰ πολυστιχα ταῦτα ᾄσματα ἤδοντο κατὰ κατὸν ἄγον καθ' ὃν χρόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἠσχολοῦντο εἰς τὸ νὰ «βελανίσουν» τὰ συνκεντρωθέντα κατὰ τὰς πρώτας πρωΐνας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ᾠδὰς σὺν λα κωπνοῦ. Αἱ μελωδίαί των δὲν ἔχουν μεγάλην ποικιλίαν. Τοῦναντίον πλείστα τούτων, ἰδίᾳ τὰ ἀκριτικά καὶ αἱ παραλογαί, ἔχουν τὴν αὐτὴν μελωδίαν. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν εἶναι γνωστὰ βεβαίως καὶ ἐξ ἄλλων τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος περιοχῶν, ἂν καὶ τινὰ αὐτῶν παρουσιάζουν ἐνίστε ἐνταῦθα ἀξιοσημειώτους ιδιοτυπίας. Σχετικῶς διαδεδομένον ἀπαντᾷ τὸ δημῶδες ᾄσμα τὸ γνωστὸν ὡς ὄνειρον τῆς Παναγίας, ὅπερ κατέγραψα εἰς τρεῖς παραλλαγὰς ἐκ τῶν χωρίων Πυθαγορείου καὶ Χώρας. Τὸ ᾄσμα τοῦτο χρησιμεύει ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς φυλακτήριον κατὰ παντὸς ἐπαπειλοῦντος κακοῦ³.

Περὶ ᾠμάτων, οἷα τὰ ἀνωτέρω πολυστιχα, ἄδομένων κατὰ τοὺς χοροὺς οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ σήμερον λόγος, τοῦλάχιστον ὡς ἀντελήφθην. Οἱ παλαιοὶ χοροὶ ἐξ ἄλλου παραμερίζονται ὁσημέραι μὲ γοργότατον ρυθμὸν. «Πρῶτα γινότανε ἄλλοι χοροί. Τώρα ἔχουν ἀλλάξει. Δὲν ἔχει κανένα γνήσιο πρᾶμα» (χειρ., σ. 33).

¹ Πρὸς τοὺς κ. κ. Λεωνίδαν Μισιτζῆν, διδάσκαλον Πυθαγορείου, πρόεδρον τῆς κοινότητος Παλαιοκάστρου, πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἷονδήποτε τρόπον συντελέσαντας εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς πληροφορητάς μου ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μου.

² Ἰδὲ καὶ ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἑγκυκλ. 21 (1933), σ. 511-512.

³ Ἰδὲ σχετικῶς Δ. Β. Οἰκονομίδου, Τὸ δημῶδες ᾄσμα «ὄνειρο τῆς Παναγίας», Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 35-50.

Οὕτω βλέπει τις σήμερον τοὺς κατοίκους τῆς νήσου νὰ χορεύουν κατὰ τὰς λαϊκὰς κατὰ τόπους πανηγύρεις ποικίλους καὶ μᾶλλον συγχρόνους χοροὺς εἰσαχθέντας ἐκ τῶν ἀστικῶν κέντρων ὑπὸ τὴν συνοδείαν πλήρους, θὰ ἔλεγέ τις, ὀρχήστρας.

Βεβαίως δὲν ἐλλείπουν καὶ χοροί, οἷον ὁ πηδηχτός, ὁ μπάλλος, ὁ τσάμικος, ὁ συρτός στὰ τρία κ.ἄ. (χειρ., σ. 35-36), οἵτινες εἶναι ἐν χρήσει καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Ἑλ-



Εἰκ. 1. Ἄσκαυλος.

ληνικοῦ χώρου. Ἐνταῦθα σημειῶ ὅτι κατὰ τὸν χορὸν «στὰ τρία», τὸν ὁποῖον χορεύουν ἀναμιξ ἄνδρες μετὰ γυναικῶν «μὲ τὰ χέρια ἀγκάλιὰ τὸ ἓνα πάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο» ὁ σύρων αὐτὸν λέγεται κάβρος. Κάβρος δύναται νὰ εἶναι καὶ γυνή (χειρ., σ. 35). Ὁ ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ χοροῦ καλεῖται οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ Ἑπαμ. Σταματιάδης ἀναφέρει ὅτι ὁ πρῶτος χορευτὴς λέγεται: ὁ εἰς τὸν κάβρον¹.

Ὁ ἄσκαυλος (τσαμπούννα) ὡς μουσικὸν ὄργανον ἦτο παλαιότερον καὶ ἐνταῦθα ἐν εὐρείᾳ χρήσει. Σήμερον χρησιμοποιεῖται κατ' ἔθος μόνον κατὰ τὰς ἀπόκρως. Οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν νησιωτικὸν τύπον, κύριον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 429. Τὰ περὶ χορῶν παρὰ Σαμίους γενικώτερον ἰδὲ αὐτόθι, σ. 429 κ.ἑξ.

ὁ μὲν δεξιὸς αὐτοῦ αὐλὸς φέρει 5 ὁπᾶς, ὁ δ' ἀριστερὸς μίαν (ιδὲ εἰκ. 1). Περὶ τῆς κατασκευῆς του ὑπάρχει ἐν τῷ χειρογράφῳ λεπτομερὴς περιγραφή (χειρ., σ. 297-300)¹.

Ἐκ τῶν συλλεχθεισῶν παραδόσεων ἀναφέρω τὴν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Παλαιοκάστρου περὶ ἵχνους ἐπὶ βράχου, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς πέταλον ἵππου. Διηγοῦνται ἐνταῦθα ὅτι τοῦτο εἶναι «τ' *Ἀι Γιωργιοῦ τὸ πέταλο*». Ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης πιστεύεται ὅτι διηλθέ ποτε ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ὁ ἵππος του ἐπάτησεν ἐπὶ τῆς πλακὸς καὶ ἀπέμεινεν ἐπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ νῦν τὸ ἶχνος τοῦ πετάλου του εἰς φυσικὸν μέγεθος (χειρ., σ. 277).

Βράχος πελώριος κείμενος εἰς τὸν «*Κάβο τῆς γριᾶς ποδιᾶς*» καλεῖται «*τοῦ Σαμψὼν ὁ βράχος*». Κατὰ παράδοσιν τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἐν Πυθαγορείῳ καὶ Παλαιοκάστρῳ ὁ βράχος οὗτος ἐξεσφενδονίσθη ὑπὸ τοῦ Σαμψὼν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία (χειρ., σ. 33 καὶ 350). Ἐξ ἄλλου ὁ Σαμψὼν πιστεύεται ὡς «ὁ πρὸ ἀντρειωμένους» (χειρ., σ. 355² πρβλ. καὶ σ. 351). Ὅμοιαν πρὸς τὴν ἀνωτέρω παράδοσιν τῆς ἐκσφενδονήσεως ὑπὸ τοῦ Σαμψὼν ὑπερμεγέθους βράχου ἔχει δημοσιεύσει ἤδη ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐκ Χίου³, ἡτοὶ ἐκ περιοχῆς οὐχὶ μακρὰν κειμένης ἐκείνης τῆς Σάμου.

Ἐξ ἄλλου κατὰ παράδοσιν ἐκ Φιγαλίας ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Πολίτου⁴, οἱ παλαιοὶ ἄνθρωποι θεωροῦνται ἀντρειωμένοι σὺν τὸν Ἡρώδη καὶ τὸν Σαμψὼν». Ἡ πρώτη τῶν ἀνωτέρω παραδόσεων, παρετήρησεν ὁ αὐτὸς Πολίτης, ἔχει σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους περὶ γίγαντομαχίας μύθους, ἀντὶ δὲ «ἀρχαίου λησμονηθέντος ὀνόματος, ὁ γίγας ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου ἀντρειωμένου τῆς Ἑβραϊκῆς μυθολογίας Σαμψὼν»⁴. Ἡ γειννίασις τῶν τόπων ἐξ ἄλλου ἐνθα οἱ βράχοι οὗτοι τοῦ Σαμψὼν καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑποψίαν ὅτι ἡ πλασθεῖσα παράδοσις ἐκ τοῦ ἐνὸς μετεφέρθη καὶ ἀπεδόθη καὶ εἰς τὸν ἕτερον αὐτῶν.

Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ Παλαιοκάστρῳ κατέγραψα παράδοσιν ἀναφερομένην εἰς τὴν πῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα αὐτῆς ἔχουσαν οὕτω. «*Πήγαινε στήν Πόλι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κ' ἐπῆγε κάποια θεία δύναμις καὶ τοῦ προσέφερε ἓνα σπαθὶ ξύλινο. Ἄντε, λέει, καημένη, ποὺ θὰ πάρω τὸ ξύλινο σπαθί. Κ' ἐπῆγε ὁ Τοῦρκος κ' ἔκαμε τεμενὲ καὶ τό' πηρε κ' ἐκυρίεψε ὅλο τὸν*

¹ Ἰδὲ γενικώτερον περὶ αὐτοῦ Σπυρ. Δ. *Περὶ στέρη*, Ὁ ἄσκανλος (τσαμποῦνα) εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ' / ΙΔ' (1960-1961), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 52-72. Περί τῶν μουσικῶν δυνατοτήτων εἰδικῶς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἡμᾶς τύπου ἰδὲ αὐτόθι, σ. 66.

² Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, τόμ. Α', σ. 60, ἀρ. 112.

³ Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 53, ἀρ. 93.

⁴ Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σ. 741-742. Ἰδὲ ἔτι καὶ τὰ σχόλια τῆς ὑπ' ἀρ. 93 παραδόσεως αὐτόθι, σ. 731. Πρβλ. καὶ Α. Β. *Οἰκονομίδην*, ἐν Λαογρ. 18 (1959), σ. 215, ἀρ. 29.

κόσμο. Τοῦ 'πε ἡ δύναμις, τὸ σπαθὶ αὐτὸ ποὺ σοῦ δίνω πᾶρ' το, θὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις» (χειρ., σ. 278).

Λαϊκαὶ διηγήσεις περὶ τῆς τύχης τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀπαντοῦν, ὡς γνωστόν, εὐρέως διαδεδομέναι¹. Μὲ περιεχόμενον ὡς ἡ ἀνωτέρω, καθ' ἣν ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀφείλεται εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ αὐτοκράτορος νὰ παραλάβῃ τὸ ἐκ ξύλου σπαθί, ὅπερ θεία δύναμις προσέφερεν εἰς αὐτόν, εἶναι λίαν περιορισμέναι. Κατὰ διήγησιν ἐκ Θράκης ὁ Κωνσταντῖνος ἐκ λάθους δὲν παρέλαβε τὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς του προσφερθὲν ξύλινον σπαθὶ ἀλλὰ τὸ σιδηροῦν καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς καταστροφῆς, διότι ὁ Τοῦρκος παραλαβὼν τὸ ξύλινον ἀνεδείχθη νικητῆς². Κατ' ἄλλας παραδόσεις τὸ ξύλινον σπαθὶ δίδει ἄγγελος Κυρίου εἰς τὸν Κωνσταντῖνον· περιφρονήσαντος δὲ τοῦ βασιλέως τὴν προσφορὰν ὡς εὐτελῆ, ἐπέδωκε τοῦτο ὁ ἄγγελος εἰς τὸν Μωάμεθ ἢ γενικώτερον τὸν Τοῦρκον³. Ἄλλη παράδοσις ἐκ Καλύμνου Δωδεκανήσου, συμφυρομένη πρὸς τὴν γνωστὴν τῶν ἐπὶ τῶν ἀναμνησμένων ψαριῶν, ἀναφέρει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπροξένησε διὰ τοῦ ξύλινου σπαθιοῦ μεγίστην φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους, εὐθύς ὡς ἀνηγγέλθη εἰς αὐτόν ἡ πτώσις τῆς πρωτεύουσας. Τὸ σπαθὶ ὅμως περιήλθεν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς μόνον προσαφίνως, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν πάντοτε τὰ τέκνα τοῦ Κωνσταντῖνου ἐξεσμένοντα τοὺς Τούρκους διὰ δώρων ἔλαβον τοῦτο ὅπισω «καὶ τώρα κρατοῦν το οἱ Ἕλληνοὶ καὶ τ' ἀγρόνια τοῦ Κωσταντή. Καὶ μέλλει τώρα νὰ γυνῇ πόλεμος κ' ἡ ὥρα ποὺ θὰ παρθῇ ἡ Πόλη, θὰ βοηθήσῃ μιάλου πρᾶμα τὸ ξύλενο σπαθὶ καὶ θὰ παίξῃ θρῆνος στοὺς ἐχθρούς»⁴. Ὁ παραλαβὼν τὸ σπαθὶ τοῦτο Τοῦρκος τέλος εἶναι καθ' ἑτέραν Σαμίαν παράδοσιν καὶ ὁ ἀναγγεῖλας τὴν πτῶσιν τῆς Πόλεως εἰς τὴν καλόγριαν, «ποὺ τηγάνιζε τὰ ψάρια», ἥτις ἀπιστήσασα ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν φοβερὰν εἵδησιν ἐπείσθη κατόπιν ἐκ τοῦ θαυμαστοῦ γεγονότος ὅτι ριφθέντες αἰφνιδίως οἱ ἰχθύες ἐντὸς παρακειμένης λίμνης ἐξωντάνευσαν (χειρ., σ. 278)⁵. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ξύλινον σπαθὶ

¹ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 19-27, ἀρ. 28-43, τόμ. Β', σ. 651-691.

² Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Θρακικαὶ παραδόσεις, Η.Μ.Ε. 1922, σ. 251.

³ Ἀρχεῖον Θρακ. καὶ Λαογρ. Θησ., τόμ. Γ' (1936-37), σ. 117-118 (Μάδντος). *André Mazon*, Contes Slaves de la Macédoine sud-occidentale, Paris 1923, σ. 87, 17 καὶ σ. 182. (Ἰδὲ καὶ κρῖσιν Στίλπ. Κυριακίδου, ἐν Λαογρ. 8 (1921-25), σ. 604). Ἡ διήγησις προφανῶς διεδόθη εἰς τοὺς Σλάβους ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου.

⁴ Γιάννη Ζερβοῦ, Παραδόσεις - Ἱστορικὰ παραμυθολογήματα [κλπ.], Δωδ. Ἀρχεῖον, τόμ. 3 (1958), σ. 240.

⁵ Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 21, ἀρ. 31 καὶ 32, τόμ. Β', σ. 656-658.

ἀπαντιᾷ καὶ εἰς τὰ παραμύθια¹, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν του, καθ' ἣ γράφει ὁ Στίλπων Κυριακίδης, «εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι πολλάκις ἀντικείμενα ἐξ ἄλλης ὕλης ἢ τῆς συνήθους, εἴτε εὐγενεστέρας εἴτε καὶ ἀτελεστέρας, ἔχουν δύναμιν ὑπερφυσικὴν»².

Ἐκ τῶν αἰτιολογικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέροντα εἶναι ἡ κατωτέρω παρατιθεμένη, ἣτις πειροῖται νὰ δείξῃ τὴν προέλευσιν τῆς πίστεως περὶ τῆς γυναικὸς ὡς πονηροῦ πλάσματος τῆς θείας δημιουργίας. «Ὁ Θεὸς διὰ εἶδε τὸν Ἀδάμ, τὸν ἐλυπήθηκε, πὺν ἦταν μόνος. Ἦθελε νὰ τοῦ κάμῃ κ' ἓνα σύντροφο καὶ ἀφοῦ ἀφῆρεσε ἀπὸ τὸν Ἀδάμ ἓνα κομμάτι κρέας, ἐπῆγε εἰς τὸ ἐργαστήριον ὁ Θεός, νὰ κάμῃ τὴν Εὐάν. Τὴν ὥραν πὺν ὁ Θεὸς βαστοῦσε τὸ κρέας μὴ ἀλεποῦ ἄρπαξε τὸ κρέας καὶ τὸ ἔβαλε στὰ πόδια. Μέχρις οὗτου φθάσῃ ὁ Θεὸς τὴν ἀλεπού, εἶχε μισοφαγωμένο τὸ κρέας. Τότε ὁ Θεὸς ὠργίστηκε καὶ διεμέλισε τὴν ἀλεπού καὶ συνεπλήρωσε τὸ κρέας πὺν εἶχε φάει καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔπλασε τὴν Εὐάν. Γι' αὐτὸ ἡ γυναῖκα εἶναι πονηρὴ ἀλεπού» (χειρ., σ. 233).

Σημαντικὸν ἀριθμὸν παραδόσεων συνάγει καὶ περὶ τῶν Νεραίδων, τῶν ὁποίων τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἦττον ὅμοια πρὸς τὰ γνωστά καὶ ἀλλαχόθεν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σημειώται μόνον ἡ πίστις ὅτι αἱ Νεραίδες εἶναι καὶ εὐεργετικαὶ δαίμονες. «Οἱ Ἀντράδες πατεριῶν ταν κ' ἐργάζετο καλά. Ὁ ποιὸν ἐπῆγε, δὲν τὸν ἐβλάπτανε, ἐδόσανε καὶ μαγικά, οἱ ποὶ φτωχοὶ». Τὰς πληροφορίας ὅμως ταύτας ἠρύσθη ἐκ γυναικὸς, ἣτις εἶχε ἔλθῃ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὡς μὲ ἐπληροφόρησεν. Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης (ἐνθ' ἄν., σ. 396, σημ. 1) ἀναφέρει ὅτι παρὰ τοῖς Σαμίσις αἱ Νεραίδες θεωροῦνται οὐχὶ ὡς εὐεργετικὰ ἀλλ' ὡς κακοποιὰ δαιμόνια.

Ἐκ τῶν παραμυθιακῶν διηγήσεων εἰδικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ παραμῦθι, καθ' ὃ ἐκ τῆς κνήμης ἀνδρός, συζύγου ἀτέκνου γυναικὸς, καταστάντος ἐγκύου κατόπιν βρώσεως μαγικοῦ διὰ τὴν σύζυγον προοριζομένου μήλου, γεννᾶται παιδίον (χειρ., σ. 14-16). Τὸ παιδίον τοῦτο μετὰ πολλὰς εὐθὺς μετὰ τὴν γέννησίν του μακρὰν τῆς οἰκίας του περιπετείας ἐπανέρχεται εἰς αὐτήν, ἐνθα καὶ ἀναγνωρίζεται, ἀφοῦ ἀφηγήθη αἰνιγματωδῶς τὰς περιπετείας, αἷς ὑπέστη μακρὰν τοῦ πατρικοῦ οἴκου εὐρισκόμενον. Ὁ Δημ. Σ. Λουκάτος, ἐξετάσας ἐκτενῶς τὸ θέμα³, παραθέτει ἐκ

¹ Jean Pío, Νεοελληνικὰ παραμύθια, Copenhagen 1879, σ. 132· πρβλ. Στίλπ. Κυριακίδης, ἐν Λαογρ., ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Γεωργ. Ἀ. Μέγα, Καλλιμάχου καὶ Χρυσορρόης ὑπόθεσις, Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier, τόμ. 2, 1956, σ. 159-160 (ἀνὰτ., σ. 13-14).

² Η.Μ.Ε., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 252.

³ Δημ. Σ. Λουκάτος, Πατὴρ τίκτων. Σχετικαὶ περιπτώσεις εἰς δύο τύπους παραμυθίων, Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. 11/12 (1958-59), ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 27-42.

τῶν ὑπ' ὄψει του παραλλαγῶν τοὺς αἰνιγματικούς στίχους 14 παραλλαγῶν¹. Εἰς τούτους προσθετοί οἱ στίχοι τῆς ἰδικῆς μου παραλλαγῆς, οἵτινες διαφέρουν ἐκείνων τοῦ Λουκάτου :

*Ἡ μάνα μου μ' ἀγόρασε
ἀφέντης μου γγαστρῶθηκε·
αὐτὸς μ' ἐπῆρε,
σιὰ παλάτια του μ' ἐπῆγε.
Μιὰ γριὰ μ' ἐγέλασε
κάτω μ' ἐκατέβασε.*

(χειρ., σ. 15-16).

Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, πανελληνίως γνωστὸν καὶ λίαν προσφιλές, κατέγραψα ἐν Χώρᾳ, διεσκευασμένον εἰς ποίημα εἰς ὁμοιοκαταλήκτους δεκαπεντασλλαβούς στίχους (χειρ., σ. 127). Ἐμμετρος ἀπόφθεξις αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου Ἀττικῷ Παραλόγιῳ 1880, σ. 401-404, εἶτα ἐν Ζωγραφεῖῳ Ἀγῶνι, τόμ. Α' (1891), σ. 889-890 καὶ ἀλλοχού, φέρεται δ' ὡς ποίημα τῆς Μαριέττας Μπέτσου, ἐμπνευσθῆν ἐκ πλείοντος γαλλικοῦ κειμένου τῆς Σταχτοπούτας².

Ὀλίγας σχετικῶς εἰδήσεις συνεκέντρωσα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν παλαιότερον λαϊκὸν δίκαιον τῆς νήσου καὶ ἀπέτα, διότι οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν πολλάκις εἰς θέσιν ἐρωτώμενοι ὑπ' ἐμοῦ νὰ ἀποκριθῶν ἀλόλογόν τι. Ἐν Χώρᾳ κατέγραψα τὰς ἐξῆς δύο παροιμίας, αἵτινες ἔχουν ἴσως σχέσιν πρὸς τὸ λαϊκὸν δίκαιον: *Κράτα, γέρο, νὰ 'χης. Ὅποιος γέρος δὲν κρατεῖ, θέλει δέκα μὲ ταυτή.* (δηλ. τὴν μαγκούραν). Αἱ παροιμίαι σημαίνουν ὅτι οἱ γέροντες δέον ὅπως κρατοῦν δι' ἑαυτοὺς μέρος τῆς περιουσίας των, ἥτοι μὴ τὴν διανέμουν ὀλόκληρον εἰς τὰ τέκνα των, διότι ἄλλως τυχὸν ἐγκαταλειπόμενοι κινδυνεύουν νὰ περιστοῦν εἰς ἔνδειαν (χειρ., σ. 182)³.

Ἡ πρώτη παροιμία ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἶναι πολλαχοῦ γνωστὴ⁴, ἡ δὲ δευ-

¹ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 39. Παραλλαγή τοῦ παραμυθίου εἶναι γνωστὴ καὶ ἐν Μήλῳ· ἰδὲ αὐτόθι, σ. 292.

² Ἰδὲ σχετικῶς Δημ. Σ. Λουκάτου, Τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας στὶς ξένες καὶ στὶς ἑλληνικὰς παραλλαγάς, Παρνασσός, τόμ. Α' (Ἀθῆναι 1959), σ. 461-485. Ἐν σ. 474, σημ. 1 βιβλιογραφία τῶν παραλλαγῶν.

³ Ἰδὲ Ν. Γ. Πολίτου, Παροιμίας, τόμ. Γ', 1901, σ. 578 κ. ἐξ.

⁴ Εὐρύηται καὶ παρὰ Ἑπαμ. Σταματιάδῃ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 129, ὅπου ὁμοῦς ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ συγγρ. μεταφορικῶς «ὅτι δέον νὰ φυλάσσωμεν ἐγκαίρως, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα μίαν ἡμέραν ἐνδεεῖς».

τέρα γνωστή καὶ ἀλλαχόθεν ἀπαντᾷ ὑπὸ τὴν αὐτὴν διατύπωσιν καὶ ἐν Νάξω¹.

Οἱ συνεταῖροι παλαιότερον ἐκαλοῦντο *κολλήγοι* (ἐν. ὁ *κολλήγας*) καὶ ὁ συνεταιρισμὸς *κολληγιά*. «Οἱ *κολληγές* εἶναι παντοῦ, στ' ἀμπέλια, στὰ χωράφια, παντοῦ» (χειρ., σ. 181). Οἱ ἀκτήμονες ἢ καὶ οἱ ἔχοντες ὀλίγα κτήματα ἐμίσθωνον συνήθως τὰ κτήματα τῶν ἄλλων, τὰ ἐκαλλιέργουν, εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας δ' ἔδιδον τὸ ἥμισυ ἢ μέρος τῶν προϊόντων, κατὰ τὴν συμφωνίαν ἣν μετ' αὐτῶν εἶχον συνάψει.

Ὡσαύτως οἱ γεωργοί, οἵτινες διαθέτοντες ἓνα μόνον ἀροτῆρα βοῦν δὲν ἠδύναντο νὰ ὀργώσουν τοὺς ἀγρούς των, συνῆπτον *κολληγίαν* μετ' ἄλλων καὶ οὕτως ἐκ περιτροπῆς ἐκαλλιεργοῦντο τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτοὺς κτήματα.

Εἰδήσεις περὶ λατρευτικῶν ἐθίμων λίαν ἐνδιαφερόντων συνεκέντρωσα ἀρκείας. Περί τινων ἐξ αὐτῶν θὰ γίνῃ ἀμέσως κατωτέρω λόγος.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ νέου ἔτους γίνονται τὰ λεγόμενα «*ποδαρικά*»². Ἐν ἄτομον ἐκκινεῖ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας, προσηλνύει τῶν ἄλλων καὶ κατευθύνεται πρὸς τὴν οἰκίαν. Καθ' ὁδὸν δὲν ὀμίλει, εἰς ἀπὸστα ἀπευθύνει ἔστω καὶ χαιρετισμόν, ἐν ᾧ εἰς τὰ θηλάκιά του ὑπάρχει ἐν ῥόδι. Ὅπισθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας ἔχει τοποθετηθῇ ὕδωρ ἐντὸς δοχείου, ὡς καὶ αἰθεροῦν ἀντικείμενον, συνήθως κλείς. Εἰσερχόμενον τὸ ἄτομον ἐντὸς τῆς οἰκίας ποτεῖ ἐπὶ τῆς κλειδὸς καὶ λέγει: «*Καλὴ μέρα κι Ἀι Βασίλης, τὸ νέο ἔτος με ἀνέει καὶ ἐξουχία νὰ τὸ περάσωμε, σίδερο πατῶ, σιδερένιοι νὰ ἴμαστε*». Μετὰ ταῦτα λαμβάνει τὸ ὕδωρ, χύνει τρεῖς φορὰς καὶ λέγει ἐκάστοτε:

Ὡς τρέχει τὸ νερό,
νὰ τρέξῃ τὸ καλό.

Κατόπιν λαμβάνει τὸ ρόδι καὶ λέγει: «Ὡς εἶναι γεμᾶτο τὸ ρόιδο, νὰ εἶναι καὶ τὸ σπῖνι μας γεμᾶτο καὶ ὅπως θὰ σκάσῃ τὸ ρόιδο νὰ σκάσουν οἱ ὀχτροί μας», «καὶ θὰ τοῦ δώσῃ δυνατὴ κάτω, γιὰ νὰ σπάσῃ». Ἐπακολουθεῖ ὑπὸ τοῦ ἰδίου μεταφορὰ ἀμίλητου νεροῦ εἰς τὴν οἰκίαν καὶ πέτρας, τὴν ὁποίαν εὗρίσκει εἰς τὴν βρύ-

¹ Λ.Α. ἀρ. 1609, σ. 28, Ἀπεράθου (Δ. Β. Οἰκονομίδης, 1934). Ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 142, παρέχει τὴν παραλλαγὴν «ὅποιος γέρο δὲν κρατεῖ θέλει δέκα μὲ ραβδί» καὶ ἐπιλέγει ἐρμηνεύων αὐτήν, «ὅτι δέον νὰ συγγινώμεθα τοῖς γέροισι διὰ τὸ πολὺπειρον αὐτῶν». Ὑπὸ τὴν διατύπωσιν ὅμως ταύτην εἶναι ἡ παροιμία ἀγνωστος ἀλλαχόθεν, ἐν ᾧ ἐλαφρότατα παραλλαγμένη, ἥτοι «ὅποιος γέρος δὲν κρατεῖ θέλει μιὰ μὲ τὸ ραβδί» ἀπαντᾷ ἐν Μάνῃ (Λ.Α. ἀρ. 1523α, σ. 75). Ὑποπτεύω ὅτι ὁ Σταματιάδης, μὴ καταγράψας ὀρθῶς τὴν παροιμίαν, ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ἐρμηνείαν, ἥτις δὲν τῆς ἀνήκει.

² Περί τοῦ ἐθίμου ἰδὲ προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἐθίμα τῆς λαϊκῆς λατρείας, Ἀθήναι 1963, σ. 58-59.

σιν. Ρίπτει πάλιν ὕδωρ καὶ λέγει: «Καλημέρα καὶ "Αἰ Βασιλῆς, ὡς τρέχει τὸ νερό, καὶ τρέχει καὶ τὸ καλό. Ἐφερα ἓνα κομμάτι μάλαμα», ἀναφωνεῖ μετὰ ταῦτα καὶ ρίπτει τὴν πέτραν ὅπισθεν τῆς θύρας. Εἰσερχόμενα εἰς τὴν οἰκίαν τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας εὐχονται διὰ τῆς φράσεως «καλὴ χρονιά». Ἐὰν ὁ χρόνος ἀποβῇ πράγματι καλός, τότε τὸ ποδαρικὸν θὰ κάμῃ πάλιν κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος τὸ αὐτὸ ἄτομον. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει δοκιμάζουν τὴν τύχην ἑτέρου τινὸς (χειρ., σ. 108-110)¹.

Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ τιμίου Σταυροῦ, τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς κ.ἄ. παρασκευάζουν τὴν τοπικῶς καλουμένην «γιορτὴν». Πρόκειται περὶ γεύματος, ὅπερ διαμοιράζεται εἰς τοὺς πανηγυριστὰς μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ἡ προετοιμασία τῆς γιορτῆς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς παραμονῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἡμερῶν συγκεντρώνει σιτάρι, κορόμυα, ρεβίθια καὶ ἔλαιον, ἅτινα προσφέρονται δωρεὰν ὑπὸ τῶν κατοίκων. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν προσφέρεται δωρεὰν καὶ ἡμερῶν τινὸς, ὅπερ «ἔχει τάξει»², σφάγιον ἢ ἀγοράζεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ συγκεντρωθέντων δι' ἑράνου. Τὸ σφάγιον προσάγεται ἔξω τῆς ἐκκλησίας, σφάζεται καὶ τιθέμενον ἐντὸς λέβητος βράζει ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Τα ὅσα τὰ κρέατα ἀραιώνονται ὡς ἀχνιστά καὶ μετὰ ταῦτα τίθενται τὸ σιτάρι καὶ τὰ λοιπὰ ὑλικά. Πάντα ταῦτα βράζουν ὁμοῦ δι' ὅλης τῆς νυκτός, τελικῶς δ' ἐκ τοῦ βρασμοῦ γίνονται ἓν μείγμα. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας ὁ ἱερεὺς κάμνει ἁγιασμόν, ρίπτει ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν γιορτὴν καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ διανομὴ (χειρ., σ. 106-107. Ἰδὲ καὶ εἰκ. 2 καὶ 3)³.

Τὸ πολλαχού διαδεδομένον ἔθιμον τῆς καύσεως τοῦ Ἰούδα⁴, εἶναι γνωστὸν καὶ ἐνταῦθα. Ὁ Ἰούδας καλεῖται, ὡς καὶ ἄλλαχού, Ἑβραῖος, ἢ καῦσις δ' αὐτοῦ λαμβάνει χώραν μετὰ τὸν ἐσπερινὸν τῆς ἡμέρας τῆς Ἀναστάσεως. «Τὸν κάνουν μὲ

¹ Ἰδὲ καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδην, ἐνθ' ἀν., σ. 341 κ.ἑξ.

² Ἐν Παλαιοκάστρῳ μὲ ἐπληροφόρησαν ὅτι «ἐνὸς προφοῦσαν τὰ γίδια κ' ἔταξε ἓνα τραῖ σὸν "Αἰ Γιώργη. Τὸ ὄσφαξε καὶ τὸ ὅωσε γιὰ τὴ γιορτὴ, δὲν κράτησε τίποτα καὶ σταμάτησε ἡ ἀρρώστια» (χειρ., σ. 333).

³ Ἰδὲ καὶ Νικ. Ἱ. Ζαφειρίου, Ἀρχεῖον Σάμου, τόμ. 5 (Ἀθῆναι 1956), σ. 177-178. Ἐν Πυθαγορείῳ ἤκουσα τὴν παροιμίαν: «ὅποιος καὶ στὴν γιορτὴ, φουσᾷ καὶ τὸ γιασούρι» (χειρ., σ. 6-7).

⁴ Περὶ τοῦ ἔθιμου ἰδὲ Γ. Α. Μέγα, Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ, Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχ. ἔτ. 3-4 (1941-42), σ. 27-28 καὶ Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Θρησκευτ. Ἠθ. Ἐγκυκλ., τόμ. 6 (Ἀθῆναι 1965), στ. 939-942, ἐνθα καὶ παρατίθεται σχετικὴ βιβλιογραφία.

παλιά ροῦχα, ἄχυρα, καὶ μέσα ρίχνουν φτίλια καὶ μπαρούτι. Τὸ Μέγα Σάββατον τὸν φτειάνουν, γιὰ νὰ εἶναι ἑτοιμος. Τὸν κρεμοῦν τὸ πρωί. Εἶναι ὅλη μέρα κρεμα-



Εἰκ. 2. Πρασόχεν τῆς «γιορτῆς».



Εἰκ. 3. Πανηγυρίζεται τρώγουν τὴν «γιορτὴν».

σμένος μέχρι πὺν νὰ τελειώσῃ ὁ ἑσπερινός». Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἑσπερινοῦ τὸν πυροβολοῦν ἢ ἄλλως θέτουν πῦρ εἰς αὐτόν (χειρ., σ. 164 καὶ 315-316). Κατὰ τὸν

αὐτὸν χρόνον ἀνήπτετο πυρά, ἣτις ἐκαλεῖτο «ἀφανός»¹. Ἐπ' αὐτῆς φαίνεται παρεδίδετο τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰουδα, ὡς συμβαίνει καὶ ἀλλαχοῦ². Ἐπὶ τοῦ ἀφανοῦ τούτου ἐρρίπτετο καὶ ὁ Μάρτης, ἦτοι τὸ ἐκ νημάτων βραχιόλιον, ὅπερ φέρουν οἱ παῖδες ἀπὸ τῆς πρώτης Μαρτίου³ πρὸς προφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν καυστικῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου (χειρ., σ. 164-165)⁴.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ λαμβάνουσα ἐνταῦθα χώραν σατυρική παρὰστασις τοῦ καδῆ κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν ἀπόκρεων (ἰδὲ περιγραφὴν εἰς χειρ., σ. 161-163). Διεξοδικώτατα περιγράφει αὐτὴν καὶ ὁ Ἑπαμ. Σταματιάδης⁵. Οὗτος φρονεῖ ὅτι «τὸ ἔθιμον τοῦτο σχέσιν ἔχει πρὸς τοὺς μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων πολέμους, οἵτινες ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἐν Σάμῳ καθήρεσαν τὴν τέως παντοδύναμον τουρκικὴν ἐξουσίαν, ἀντικαταστήσαντες ταύτην διὰ τῆς ρωσικῆς»⁶.

Ἀξιοσημειώτα εἶναι ἐπίσης τὰ ἐπικρατοῦντα παρὰ τοῖς γεωργοῖς ἔθιμα κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεοοικονομητοῦ προστάτου τῶν ζώων αὐτῶν (χειρ., σ. 333), αἱ φυλλομαντεῖαι κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἐπιλεγομένου Κληδόνου (χειρ., σ. 91 καὶ 103-104), ὡς καὶ κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (χειρ., σ. 234-235), διηγήσεις περὶ τοῦ σφατοῦ γεροντος καὶ τοῦ ἔθιμου τῆς γεροντοκτονίας (χειρ., σ. 229-230, 309-310, 351-353), δημῶδεις ὀνομασίαι οἶον μηνῶν (ὁ Ἰούνιος καλεῖται θεριστής, ὁ Ἰούλιος Ἀλωνιστής, ὁ Αὐγουστος Τρυγητής, ὁ Σεπτέμβριος Σταυριάτης, ὁ Οκτώβριος Αἰδημητριάτης, ὁ Νοέμβριος Μεσοσπορίτης) (χειρ., σ. 82) κ.ἄ.π.

¹ Ἀφανοὶ ἐκαλοῦντο καὶ αἱ κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23ης Ἰουνίου, παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου «τοῦ Κληδόνου», ἀναπτόμεναι πυραί (χειρ., σ. 266). Περὶ τοῦ ἔθιμου γενικώτερον ἰδὲ Ἑπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 380 κ.ἑξ.

² Ἰδὲ Ἑπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 373-374 καὶ Γ. Ἀ. Μέγα, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 27. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πυρῶν τούτων ἰδὲ αὐτόθι σημ. 2, ἐνθα σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Περὶ τοῦ ἔθιμου τούτου ἀπαντῶντος καὶ παρὰ Σαμίσις ἰδὲ χειρ., σ. 80.

⁴ Ἰδὲ καὶ Ἑπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 374.

⁵ Αὐτόθι, σ. 368-371. Πρβλ. καὶ Λ. Α., ἀρ. 1529, σ. 1, ἐνθα τινὰ περὶ αὐτοῦ ἐν Χώρῃ Σάμον. Ἡ παρὰστασις ἐλάμβανε χώραν παλαιότερον καὶ ἐν Παλαιοκάστρῳ (χειρ., σ. 275-276). Ἐν Χίῳ συναφῆς παρὰστασις καλεῖται τοῦ ἀγᾶ. (Ἰδὲ περ. Θεατῆς, 19-3-1929. Ἐν Σάμῳ ἀγᾶς εἶναι παίγνιον ἰδὲ Ἑπαμ. Σταματιάδην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 220). Γενικώτερον ἰδὲ Γ. Ἀ. Μέγα, Ζητ. Ἑλλ. Λαογρ., Ἑπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖον, τόμ. 5 (1945-1949), ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 4 (ἀνὰτ. τευχ. 3, σ. 68).

⁶ Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 370-371.

RÉSUMÉ

Mission folklorique dans l'île de Samos
du 13 juillet au 11 août 1964.

par Stéf. Imellos

L'auteur expose les résultats de la mission folklorique, qu'il a accomplie dans les villages de Pythagorion, Hora, Mytilini et Palaiokastion de l'île de Samos. Le matériel rassemblé comprend 418 pages manuscrites et 79 chansons et danses populaires enregistrées sur bande magnétique.

1. **Chansons populaires :** L'auteur note qu'on ne chante plus les vieilles chansons narratives qui comprennent un grand nombre de vers, de même qu'on ne danse plus les anciennes danses locales. La tsabouna (la cornemuse des îles grecques) n'est plus utilisée que pendant le carnaval (p. 193). L'auteur remarque en outre que le chant religieux connu sous le nom de « Songe de la Vierge » est répandu dans l'île. Ce chant raconte la future crucifixion de son fils Jésus-Christ et est sensé protéger de toute espèce de mal (p. 192).

2. **Légendes :** Parmi les légendes rapportées, l'une concerne une empreinte de cheval sur un rocher. On croit que cette empreinte est celle du cheval de St Georges (p. 194).

Une autre légende a trait au rocher appelé « rocher de Samson », dont on croit qu'il a été jeté là par le célèbre héros de la Bible (p. 194).

Une troisième légende raconte la prise de Constantinople par les Turcs en 1453. Constantinople aurait été prise parce que le dernier empereur byzantin, Constantin, refusa une épée en bois offerte par la puissance divine, c-à-d. par un ange, tandis que le Turc, c-à-d. le sultan, l'accepta. L'auteur commente le thème de cette épée en bois, mentionnée non seulement dans les légendes concernant la chute de Constantinople, mais aussi dans les contes (p. 195-196).

¹ Voir Sp. Peristérís, la cornemuse (tsabouna) dans les îles de la Grèce, *Annuaire des Archives de folklore*, t. 13-14 (1960-61), p. 50-72.

Il rapporte ensuite une légende étymologique ayant pour sujet la fourberie féminine, qui ressemble à celle du renard. Il y est dit que Dieu utilisa même la chair de cet animal pour créer la femme (p. 196). Dans cette région les Fées, nymphes de l'antiquité qui ont survécu jusqu'à nos jours, sont considérées comme des démons bienfaisants (p. 196).

3. Contes : L'un des six contes notés par l'auteur rapporte l'histoire d'un enfant qui naît de la jambe d'un homme. Cet homme a conçu après avoir mangé une pomme enchantée. L'enfant connaîtra beaucoup d'aventures loin de sa maison paternelle, mais finalement, il reviendra chez lui (p. 196-197).

Le célèbre conte de Cendrillon (AaTh 510 A et B) se retrouve sous forme de poème narratif. Il a été publié pour la première fois en vers en 1880 (p. 197).

4. Droit populaire : On mentionne des proverbes relatifs au droit concernant les héritages etc. On dit que les vieillards agissent sagement en distribuant leur fortune à leurs enfants et en conservant pour eux-mêmes une part, qui leur permettra de subsister jusqu'à leur mort (p. 197-198).

5. Coutumes : On croit que le premier visiteur, le jour de la nouvelle année, apporte avec lui la chance ou la malchance pour la famille (ποδαριό).

Ensuite, l'auteur examine la coutume d'offrir un repas commun à ceux qui ont pris part aux fêtes des saints locaux (p. 199). Ce repas communautaire est appelé « γιορτή » (fête). Il s'agit d'une survivance des banquets publics de l'antiquité.

Parmi les coutumes pascales, la « mise à mort de Judas » occupe une place spéciale. L'après-midi du dimanche de Pâques dans la cour de l'église, on brûle un simulacre représentant Judas. Parmi les manifestations du peuple pendant le carnaval, manifestations surtout bachiques, la représentation de scènes tirées de la tradition populaire tient une place prépondérante. On y trouve notamment la représentation du Cadi, c.-à-d. une scène du tribunal où juge le Cadi. C'est une satire de la manière dont la justice était rendue dans l'île à l'époque de l'occupation turque (200-201).